

tarbiyalanayotgan farzandlar esa kelajak avlodidir. Oilada har bir oila a'zosining o'zining alohida ahamiyatiga ega. Ko'plab tadqiqotlar natijasi oilada ayolning, ona rolining ko'p jihlatlarini yoritib bergan. Bugun biz yoritayotgan mavzuda esa otaning roli va oiladagi o'rni ularning farzand tarbiyasidagi hamda ularning xarakter xususiyatlaridagi ta'siri haqida bayon etilgan. Buning yaqqol misolini yuqorida keltirilgan maqolalarda ham ko'rishimiz mumkin. Ota va farzandlar o'rtasidagi aloqada otaning bola bilan bo'lgan munosabatida ham farzandlar o'z-o'ziga yoki noto'liq ekanligi ham farzandlarda o'z-o'ziga beradigan bahoga ta'siri va mas'uliyat hissining rivojlanishini ham kuzatish mumkin. Oilaviy munosabatlarda hissiy bog'liqlikning namoyon bo'lishida turfa xilligini ham, farzandlarning jinsi ham ahamiyatga ega ekanligini kuzatdik. Bundan tashqari, oilada biologik ota va o'gay

otaning ham farzandlar bilan munosabatiga alohida e'tibor qaratilgan ularning munosabatlari farzandlarning o'ziga beradigan bahosiga ta'siri ham keltirilgan tadqiqotlar natijasida ko'rib chiqdik. Tadqiqotlar natijasida ota va farzandlar o'rtasidagi munosabatda biologik va o'gay otaning farzandlarga munosabatlaridagi farqlarini ko'rib chiqdik. Maqola natijalariga ko'ra, biologik ota farzandlarining har qanday holatini, ya'ni muvaffaqiyatini ham, muvaffaqiyatsizligini ham boricha qabul qilishini va ba'zi holatlarda esa farzandlar bilan jiddiy munosabatda bo'lishini, qattiqo'llik qilishi mumkinligi kabi natijalar olindi. O'gay otalarda esa buning aks ekanligi ham ko'rindi. Bizningcha, oilada ona kabi otaning ham o'rni va roli beqiyos ahamiyatlidir. Bu nafaqat oilaviy munosabatlarga, balki oilada ulg'ayayotgan farzandlarning shaxsiy xususiyatlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Rahimova Indira Igorevna,
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy
universiteti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ikromova Sevara Xusanboy qizi,
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston
Milliy universiteti magistranti

FARZANDLARDA SHAXSIY XUSUSIYATLAR SHAKLLANISHIDA OTA MUNOSABATINING TA'SIRI

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Андреева Т.В., Муромцева С.О. Воспитательная роль отца и становление личности дочери. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия. 12. 2011. Вып. 1
2. Берко Д.В. Влияние стилей родительского воспитания на личностные особенности девушки: Дис. автореф. ... канд. психол. наук. – Ставрополь, 2000. – 18 с.
3. Борисенко Ю.В. Модель взаимосвязи факторов, определяющих специфику отцовства / Ю.В. Борисенко // Семейная психология и семейная терапия. 2006. – № 2. – С. 44-55.
4. Дружинин В.Н. Психология семьи. – Москва, 1996. – 160 с.
5. Евсеев Ю.В., Дмитриева Н.В. Опыт исследования феномена отцовства в рамках групповой работы. Семейная психология и семейная терапия. 2004. – № 4. – С. 55-68.
6. Крюкова В.И. Отношение отца к новорожденному. // Материалы второй Всероссийской научной конференции «Психологические проблемы современной российской семьи» в 3 ч. – Ч.2 / под общ. ред. В.К. Шабельникова, А.Г. Лидера. – Москва, 2005 – С. 241-243.
7. Манеров Р.В. Психология отцовства. // Ежегодник Российского психологического общества. Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов. 25-28 июня 2003 года. В 8 т. Т. 5. – Санкт-Петербург: Изд-во С-Петерб. ун-та, 2003. – С. 284-288.
8. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен. / Р.В. Овчарова, Ерихкина М.О. // Ежегодник Российского психологического общества. Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов. 25-28 июня 2003 года. В 8 т. Т. 6. – Санкт-Петербург: Изд-во С-Петерб. ун-та, 2003. – С. 136-137.
9. Пастухова Марина Владимировна – ассистент кафедры общей психологии Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина, Института психологии, педагогики и социальной работы / Влияние Отношений С Отцом На Развитие Самооценки Ребенка Младшего Школьного Возраста / 2010
10. Пфау Т.В., Литвякова Н.Н. Родительское отношение отца и отчима к дочери старшего дошкольного возраста. // Научный журнал «Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири».

Аннотация. Ушбу мақолада ота ва фарзанд муносабатлари ҳамда мана шу муносабатларнинг фарзанд шaxsiy xususiyatlariga ta'siri yoritilgan. Kichik maktab yoshidagi farzandning ota bilan munosabati uning o'z-o'zini baholashga ta'siri, otaning tarbiyadagi roli, qiz farzand shaxsining shakllanishiga ta'siri hamda biologik yoki o'gay otaning farzandlarga bo'lgan munosabati muvazisidagi maqolalarning natijalari hamda xulosalari keltirilgan.

Tayanch so'zlar: oila, shaxs, hissiy yaqinlik, xarakter, biologik ota, o'gay ota.

Аннотация. В данной статье описываются отношения между отцом и ребенком и влияние этих отношений на личностные особенности детей. Результаты и выводы статей об отношениях ребенка младшего школьного возраста с отцом, их влияние на самооценку, роли отца в воспитании и формировании личности девочки, отношений биологического отца или отчима с детьми.

Ключевые слова: семья, личность, эмоциональная близость, характер, биологический отец, отчим.

Annotation. This article describes the relationship between father and child and the influence of these relationships on the personality characteristics of having children. Results and conclusions of articles on the relationship of a child of junior school age with the father, its impact on self-esteem, the role of the father in education and the formation of the girl's personality, and the relationship of biological father and stepfather to children is given.

Keywords: family, personality, emotional closeness, character, biological father, stepfather.

Kirish. Oila inson hayotidagi eng muhim jismonan baquvvat qilib tarbiyalash ota-ona zimmasiga yuklangan. Aynan oilada inson tug'iladi, birinchi marta atrofidagi dunyoni o'rganadi, turli xil taassurotlar va his-tuyg'ularni oladi hamda inson bilan munosabatga kirishadi. Bunda esa, avvalo, bolaga ota-onaga eng katta tayanch hisoblanadi. Farzandning o'sib-ulg'ayishi va yetuk shaxs sifatida kamol topishiga ota-onaga baravar hissa qo'shadi. Bola hayotida bu ikki shaxsning borligi uning yetuk shaxs sifatida emosional hamda kognitiv sohasining rivojlanishiga ta'sir qilmay qolmaydi. Shu sababli

jismonan baquvvat qilib tarbiyalash ota-onaga zimmasiga yuklangan. Aynan oilada inson tug'iladi, birinchi marta atrofidagi dunyoni o'rganadi, turli xil taassurotlar va his-tuyg'ularni oladi hamda inson bilan munosabatga kirishadi. Bunda esa, avvalo, bolaga ota-onaga eng katta tayanch hisoblanadi. Farzandning o'sib-ulg'ayishi va yetuk shaxs sifatida kamol topishiga ota-onaga baravar hissa qo'shadi. Bola hayotida bu ikki shaxsning borligi uning yetuk shaxs sifatida emosional hamda kognitiv sohasining rivojlanishiga ta'sir qilmay qolmaydi. Shu sababli

oilada ham otalik, ham onalik rollari va ularning farzandlar bilan bo'ladigan munosabatlarga ta'siri haqida ko'pgina ilmiy ishlar va ilmiy maqolalar yozilgan, shular asosida tadqiqotlar o'tkazilgan. Bundan tashqari, oilada farzandlarning jinsi ham ahamiyatga ega va bunda biz onaning ko'proq o'g'li bilan, otaning ko'proq qizi bilan hissiy bog'langanini bilamiz. D.V.Berko ta'kidlaganidek, "bolaning jinsi individual rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlariga ta'sir qiluvchi asosiy shartlardan biridir".¹

Asosiy qism. Otalik muammosi va ota rolining bola shaxsini rivojlantirishga ta'siri jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida juda dolzarb bo'lib, turli jihatlarida keng yoritilganini, jumladan, otalik ota-onalikning tarkibiy qismi sifatida², otalik psixologik tayyorlik va og'ish³, otalar bilan guruhda ishlash⁴, otaning yangi tug'ilgan chaqaloqqa munosabati⁵, otalikning o'ziga xos xususiyatlari⁶ va boshqa ishlar misolida ko'rishimiz mumkin. V.N.Drujinninng fikricha, buzilgan oila tuzilishi (to'liq bo'lmagan oila), shuningdek, ona tomonidan qo'llanadigan g'ayritabiiy tarbiya uslublari bolaning ijtimoiylashuvdagi qiyinchiliklarga sabab bo'lishi mumkin⁷.

Shu jumladan, Ryazan Milliy Universiteti M.V.Postuxova tomonidan 2010-yilda "Kichik

¹ Берко Д.В. Влияние стилей родительского воспитания на личностные особенности девушек: автореф. дис. ... пед.-психол. наук. докт. – Ставрополь, 2000. – 18 с.

² Пастухова Марина Владимировна ассистент кафедры общей психологии Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина, Института психологии, педагогики и социальной работы / Влияние Отношений С Отцом На Развитие Самоценки Ребенка Младшего Школьного Возраста/ 2010

³ Манеров Р.В. Психология отцовства. // Ежегодник Российского психологического общества. Материалы 3-его Всероссийского съезда психологов. 25-28 июня 2003 года. В 8 т. Т. 5. – Санкт-Петербург: Изд-во С-Петербург. ун-та, 2003. – С. 284-288.

⁴ Есеев Ю.В., Дмитриева Н.В. Опыт исследования феномена отцовства в рамках групповой работы. // Семейная психология и семейная терапия. 2004. – № 4. – С. 55-68.

⁵ Крокова В.И. Отношение отца к новорожденному. // Материалы второй Всероссийской научной конференции «Психологические проблемы современной российской семьи» в 3 ч. – Ч. 2 / под общ. ред. В.К. Шабельникова, А.Г. Лидера. – Москва, 2005. – С. 241-243.

⁶ Борисенко Ю.В. Модель взаимности факторов, определяющих специфику отцовства. // Семейная психология и семейная терапия. 2006. – № 2. – С. 44-55.

⁷ Дружинин В. Н. Психология семьи. – Москва, 1996. – 160 с.

maktab yoshida ota va bola munosabatlari bolada o'z-o'zini baholashning rivojlanishiga ta'siri mavzusidagi maqola va unda o'tkazilgan tadqiqot natijalari orqali shunday ma'lumotlar olingan. Tadqiqotda boshlang'ich maktab yoshidagi (1-3-sinf) 115 nafar bola qamrab olingan. Ulardan 89 nafari to'liq oiladan, 26 nafari to'liq bo'lmagan oiladan tanlangan. Tadqiqot bazasi Ryazan shahridagi 63-sonli o'rta maktabda olib borilgan. Empirik ma'lumotlarni "Oilaviy rasm" va "Zina" metodikalaridan foydalanishda tahlil qilishda bolalarning o'zini o'zi qadrlash xususiyatlari, masalan, adekvatlik – yetishmovchilik, ota va bola o'rnatidagi munosabatlarning xususiyatlari bilan qandaydir bog'liqligiga e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, o'zini adekvat baholaydigan to'liq oilalardan bo'lgan 24 nafar (100%) o'g'il bolalardan 21 nafari (87,5%) otasi bilan hissiy yaqin munosabatlarga ega, 3 nafar bola (12,5%) otalari bilan hissiy yaqin munosabatlarga ega emaslar. 12 nafar qizdan (100%) to'liq oilalardan 11 nafari (91,7%) o'zini o'zi hurmat qilish va hissiy jihatdan yetarli darajada ko'rsatkichga ega bo'lgan. Otalar bilan yaqin munosabatlarda bir nafar qizning (8,3%) otasi bilan hissiy yaqin munosabatlarga ega emasligi aniqlangan. Tadqiqot davomida to'liq oila farzandlarining orasida ham o'zini o'zi hurmat qilmaydiganlari kuzatilgan. Bunda to'liq oila bo'lishga qaramay, farzandlar bilan ota o'rnatidagi hissiy yaqinlik mavjud emasligi kuzatilgan. Ya'ni 21 nafar (100%) o'g'il boladan 18 nafari (85,7%) otasi bilan hissiy yaqin munosabatlarga ega emas, 3 nafarida (14,3%) hissiy yaqin munosabatlari hissiy jihatdan kuchli ekani aniqlangan. O'zini o'zi hurmat qilmaydigan to'liq oilalardan bo'lgan qizlarning ham oilalarida xuddi shunday tendensiya qayd etilgan. 32 nafar qizdan (100%) 28 nafarida (87,5%) otasi bilan hissiy yaqin munosabatlarning yo'qligi aniqlangan va 4 tasida (12,5%) otalari bilan hissiy yaqin munosabat mavjudligi kuzatilgan. To'liq bo'lmagan oilalardan bo'lgan 26 nafar (100%) bolalarda o'zini o'zi hurmat qilish darajasi ustunlik qiladi (12 boladan). 8 tasida (66,7%) o'g'il bolalar, 14 ta qizdan 12 (85,7%) tasi, shuningdek, ikkala qiz va o'g'il bolalar otalari bilan hissiy jihatdan yaqin munosabatlari yo'q (foizlar bir xil). Qizgi shundaki, to'liq bo'lmagan oila farzandlari orasida faqat 4 nafar o'g'il (66,7%) va 2 nafar qiz bola (33,3%) hissiy jihatdan yetarli darajada o'zini o'zi hurmat qiladi.

Ota o'rmini bosuvchi shaxs bobo bilan yaqin munosabatlar. Bu yana bir buni isbotlaydiki, otaga yoki uning o'rmini bosuvchi shaxsga nisbatan muhabbat namoyon bo'lishining o'ziga xosligi bola bilan o'zaro munosabatda namoyon bo'ladi va bilan hissiy yaqin munosabatlarda o'zini o'zi qadrlashning yetarli darajada shakllanishiga yordam beradi⁸.

Shunday qilib, ushbu tadqiqotda ota va farzandlar o'rnatidagi munosabatlar o'rganilib, tahlil qilindi. To'liq va noto'liq oilalarda farzandlarning otasi bilan bo'ladigan munosabatlari bolada o'z-o'zini baholashga ta'siri ko'rib chiqilgan. Bunda esa olingan natija noto'liq oilalarda bolaning o'z-o'ziga bahosi yuqori ekani va bu noadekvat baholash ekanligi xulosasi olindi. Bundan tashqari, to'liq oilalarda ota bilan hissiy aloqalarning yo'qligi ham bolada o'z-o'zini baholashning pastlashiga olib kelishi ushbu tadqiqot natijalarida yoritib berilgan. Oilada ota va ona roli alohida o'z ahamiyatiga ega. Ammo oiladagi hissiy bog'liqliklar mavjudligini hisobga olgan holda quyidagi tadqiqot ishi natijalarini ham kuzatishimiz mumkin, bunda aynan ota va qiz munosabatlari yoritib berilgan.

T.V.Andreyeva, S.O.Muromseyeva tomonidan o'tkazilgan tadqiqot va shu asosida yozilgan "Otaning tarbiyadagi roli va qiz shaxsining shakllanishi" nomli maqolada otalarning muloyimligi va xotirjamligi qizlarning xotirjamligi bilan bog'liq ekani tadqiqotning natijalarida aks etgan. Qizlarda o'z-o'zini nazorat qilish, ota qiyofasining faollik xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqligi ham aniqlangan. Hafsalasiz va bafar qizlarni asabiy otalar tarbiyalaydi, degan xulosaga kelishgan. Tadqiqotda ilgari surilgan fikrga ko'ra, qizlarning mas'uliyati, ma'lumoti faqat otalar faoliyati bilan sezilarli darajada bog'liq. Otaning qiziga bo'lgan munosabati o'rnatidagi sezilarli aloqalar aniqlandi, ya'ni qizlarning turli yosh davrlarida uning ijobiy qiyofasining umumiy ko'rsatkichi shaklida – o'ziga nisbatan hamdardlik, o'ziga ishonch, o'zini o'zi qabul qilish kabi o'ziga nisbatan munosabatning tarkibiy qismlari, shuningdek, otaning qiziga

* Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен. / Р.В. Овчарова, Ерихина М.О. // Ежегодник Российского психологического общества. Материалы 3-его Всероссийского съезда психологов. 25-28 июня 2003 года. В 8 т. Т. 6. – Санкт-Петербург: Изд-во С-Петербург. ун-та, 2003. – С. 136-137.

bo'lgan munosabati va uning o'zini o'zi qadrlashi o'rnatidagi⁹.

Oilada otaning roli to'g'risida gap borar ekan, biologik ota va o'gay ota bilan ulg'ayayotgan farzandlarda ham turli xil tafovutlar borligini ko'rishimiz mumkin. Yoki bu otalarning farzandlarini qabul qilishlariga ham bir muncha bog'liq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Shunda biz tadqiqotni psixologiya fanlari nomzodi, dotsent T.V.Pfau va uning talabasi N.N.Lityakova tomonidan yozilgan "Ota va o'gay ota munosabatlari maktabgacha yosh davridagi qizlarda" mavzusidagi maqolasida ham ko'rishimiz mumkin. Ushbu tadqiqot natijalari orqali qiz va biologik ota o'rnatidagi hamkorlik darajasi o'gay ota orasidagi munosabatlardan ancha yuqori ekanligini ko'rishimiz mumkin. Biologik ota qizi bilan munosabatlarda tenglik va sheriklikni saqlashga harakat qiladi. O'gay otalar ko'proq avtonomdir, bu nisbatan kamroq nazorat qiluvchi xatti-harakatlarda ifodalangan bolaga nisbatan bafar munosabatning natijasi ham bo'lishi mumkin. Ota va o'gay otaning ota-ona munosabatlari o'rganish natijasida katta maktabgacha yoshdagi qizlarning otalari o'gay otalarga qaraganda bola qanday bo'lsa, uni shundayligicha qabul qilishi aniqlandi. Bolaning individualligini hurmat qilishadi, unga hamdard bo'lishadi. Qizi bilan ko'p vaqt o'tkazishga harakat qilish uning qiziqishlari va rejalarni ma'qullash kabi xususiyatlarda biologik ota o'gay otaga nisbatan yuqoriroq ekanligi aniqlangan. Tadqiqotlar natijasida biologik otalar o'gay otalarga nisbatan talabchan va avtoritar munosabati ko'proq ko'rsatkichlari, o'gay otaning esa farzandlarga nisbatan yumshoq munosabatda ekanligi va ko'pgina holatlarda bafar ekanligi ham ushbu tadqiqot natijalarida ayon bo'ldi. Natijalar tahliliga tayanib, shuni aytish mumkin, biologik otalar bola haqida ko'proq ijobiy fikrlarga ega (65,3%) o'gay otalar esa nisbatan kamroq (34,7%), hamda biologik otalar qizlarini kamchiliklarsiz ko'rishga ega ekanligi ham ushbu tadqiqotda o'z aksini topdi¹⁰.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, jamiyatning eng muhim bo'lagi bu oiladir. Mana shu oilada

⁹ Андреева Т.В., Муromseyeva С.О. Воспитательная роль отца и становление личности дочери. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия. 12. 2011. Вып. 1

¹⁰ Пфау Т.В., Литякова Н.Н. Родительское отношение отца и отчим к дочери старшего дошкольного возраста. // Научный журнал «Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири» • ISSN 2303-9744 (Online) (2016).